

MARTINUS KRETZMER (1631–1696). SACERDOTES DEI BENEDICITE
DOMINUM, MEMORARE O PISSIMA VIRGO, AETERNE RERUM OMNIUM
EFFECTOR DEUS, LAUDEM TE DOMINUM,
WYD. TOMASZ JEŻ, MACIEJ JOCHYMCZYK

Warszawa 2017 (= *Fontes musicae in Polonia, C/II*) Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa,
ss. 123, ISBN 978-83-64003-81-3

GEORGIUS BRAUN (1658–1709). IN NOMINE JESU, O CAELITUM DUX,
WYD. TOMASZ JEŻ

Warszawa 2017 (= *Fontes musicae in Polonia, C/II*) Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa,
ss. 74, ISBN 978-83-65886-09-5, ISMN 979-08-01569-00-4

Reguła Towarzystwa Jezusowego wymagała, aby zakonnicy całkowicie oddawali się pracy ewangelizacyjnej. W związku z tym obowiązywał ich zakaz osobistego oddawania się sztuce muzycznej. Muzyka jako narzędzie propagowania wiary katolickiej zajmowała ważne miejsce w apostolacie jezuitów, ale komponowanie i wykonawstwo zastrzeżone było dla osób świeckich. Towarzystwo angażowało najlepszych muzyków swoich czasów, takich jak np. Giacomo Ca-

rissimi i Marc-Antoine Charpentier. Przepis zakazujący zakonnikom bezpośredniego praktykowania muzyki nie był jednak zawsze przestrzegany. I oto w gronie jezuitów znaleźli się m.in. kompozytorzy. Wśród nich wymienić należy Martinusa Kretzmera oraz Georgiusa Brauna, których zachowane utwory ukazały się w serii *Fontes musicae in Polonia*, w ramach projektu pt. „Repertuar muzyczny Towarzystwa Jezusowego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1565–1773)”,

realizowanego na Uniwersytecie Warszawskim pod kierownictwem dr. hab. Tomasza Jeża. Obie edycje zawierają wstępy (biografia, opis źródeł i zwięzła charakterystyka poszczególnych utworów), komentarze rewizyjne, wykazy korektur, tłumaczenia tekstów słownych, wykazy źródeł oraz bibliografie.

Martinus Kretzmer (1631–96) był profesorem teologii, doktorem filozofii oraz prawa kanonicznego. Wykształcenie muzyczne zdobył w Czechach w l. 1656–63. Działał w wielu ośrodkach, m.in. w Poznaniu, Krakowie, Warszawie, Wilnie i Braniewie. Biografię Kretzmera zamieścił historyk Jan Proszakowski w dziele pt. *De Viris Illustribus Provinciae Lithuaniae S.J.*¹, gdzie z uznaniem napisał o jego działalności pedagogicznej, kaznodziejskiej, prawniczej, a także kompozytorskiej: „Szczegółnej wiedzy o sztuce muzycznej, którą samodzielnie z *Musurgii* o. Atanazego Kirchera przyswoił; jako że był szczególnie oddany Najświętszej Pannie i innym świętym, wiele pobożnych hymnów i próz na Jej i świętych patronów do pobożnego wykonania muzycznie opracował. Zaiste na całej Litwie w naszych i obcych kościołach niczyje Nieszpory uroczyste, Litanie i Msze śpiewane nie były słyszane częściej niż o. Marcina, dla wzbudzenia uczuć pobożnych w najlepszą ułożoną harmonię” (zob. recenzowana edycja, s. 9–10). Z licznych utworów Kretzmera, o których jest mowa w cytacie, zachowały się do dzisiaj tylko cztery kompozycje wokально-instrumentalne. Wszystkie wydane zostały pod redakcją Tomasza Jeża i Macieja Jochymczyka. We wstępie Tomasz Jeż wyjaśnił, że posługuje się on zlatynizowaną wersją imienia i nazwiska kompozytora, ponieważ sam Kretzmer i jemu współcześni taką wersję stosowali. Posługiwanie się spolonizowaną wersją, czyli Marcin Kreczmer, nie znajduje, zdaniem Tomasza Jeża, wystarczającego uzasadnienia w biografii jezuitę.

¹ Archiwum Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, rkp. 1536.

Do niedawna znany był tylko jeden koncert Kretzmera, a mianowicie *Sacerdotes Dei benedicite Dominum* na mszę prymicyjną. Zachował się on w dwóch odpisach w Bibliotece Jagiellońskiej (zbiór rękopisów o sygnaturze 5272) i stanowił już przedmiot zainteresowania muzykologów². Trzy inne utwory Kretzmera odnalazły się w muzykaliach proveniencji wrocławskiej (obecnie kolekcja przechowywana jest w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie). Są to trzy koncerty: *Memorare, o piissima virgo, Aeternae rerum omnium effector Deus* oraz *Laudem Te Dominum*.

Zachowane utwory Kretzmera stylistycznie należą do pierwszej połowy wieku XVII i ze względu na zastosowane środki techniczne trzeba je uznać za zachowawcze. M.in. samodzielność partii wokalnych i instrumentalnych jest ograniczona, melodyka jego utworów jest prosta i schematyczna, kontrapunkt obfituje w błędy, np. równoległe oktawy i kwinty. Według Tomasza Jeża utworów tych nie należy jednak jednoznacznie oceniać negatywnie. Na podkreślenie zasługuje fakt, że Kretzmer zręcznie operował kontrastami melodycznymi, rytmicznymi i fakturalnymi. Stosował środki retoryki muzycznej. M.in. wprowadzał zmiany trybu oraz oddawał muzycznie słowa wymagające retorycznej amplifikacji. Kretzmer bowiem, podobnie jak Lauxmin, posiadał solidne wykształcenie w zakresie retoryki, którą w l. 1665–69 wykładał w gimnazjum braniewskim. Przypuszczać można, że Kretzmer jako nauczyciel retoryki był autorem muzyki do spektaklu teatralnego pt. *Herrlicher Triumph des von*

² Zygmunt Szweykowski, *Nieznaną twórczość Marcina Kreczmera (1631–1696)*, Bydgoszcz 1965 (= Z dziejów muzyki polskiej 9); Anna Szweykovska, „Wkład jezuitów w kulturę muzyczną Rzeczypospolitej w XVII wieku”, w: *Jezuici a kultura polska*, red. Ludwik Grzebień i Stanisław Obirek, Kraków 1993, s. 301–302; Barbara Przybyszewska-Jarmińska, *Barok*, cz. I, 1595–1696, Warszawa 2006 (= Historia muzyki polskiej 3), s. 317–318.

Kaiser Heraclio aus Persien wiedereroberten Kreutzes Christi [...], który wystawiony został w braniewskim gimnazjum w roku 1665. Dramat szkolny, w którym istotną rolę pełniła muzyka, z uwagi na swoje wartości wychowawcze odgrywał bardzo ważną rolę w programie dydaktycznym szkół jezuickich. Do naszych czasów zachowała się niestety bardzo niewielka ilość muzycznych zapisów nutowych do tych spektakli.

Georgius Braun (1658–1709) urodził się w zachodnich Czechach. W Pradze studiował filozofię i teologię. Zdobył także kompetencje muzyczne, które pozwoliły mu na pełnienie funkcji prefekta muzyki w Pradze, a następnie w Chomutovie. Pracował w wielu ośrodkach, m.in. śląskich (Legnica, Kłodzko, Nysa, Głogów, Świdnica)³. O działalności kompozytorskiej Brauna wiemy niewiele. W zbiorach proveniencji wrocławskiej zachowały się dwie jego kompozycje, które wydane zostały przez Tomasa Jeża. Odpisy tych utworów datowane są na l. 1690–1700. Pierwszy utwór to koncert *In nomine Jesu*, przeznaczony zapewne na uroczystość Najświętszego Imienia Jezus, w którym uwagę zwraca bogata obsada zawierająca puzyony. W środkowoeuropejskiej praktyce muzycznej instrumenty te używane były rzadko. Drugi utwór to małoobsadowa pastorella *O Caelitum Dux*, która tematycznie związana jest z okresem Świąt Bożego Narodzenia. Oba utwory świadczą o wysokich kwalifikacjach muzycznych Brauna. Charakteryzuje je ciekawa harmonika, obfitująca m.in. w akordy septymowe i opóźnienia, oraz dbałość o dźwiękową interpretację tekstu słownego. Braun m.in. muzycznie wydobywał kontrasty tkwiące w tekście oraz stosował figury muzyczno-retoryczne, które towarzyszą takim słowom,

jak np. „lux”, „omne genu flectatur”, „infernorum” i „horroribus”.

Księgi zwyczajów zakonu jezuitów zawierają liczne informacje dotyczące praktyki muzycznej tego zgromadzenia. Wiemy, że w instytucjach, którymi kierowali jezuita, kwitła bogata kultura muzyczna. Na przykład w zachowanych inwentarzach burs muzycznych figurują m.in. msze, pasje, motety, litanie, nieszpory i gatunki instrumentalne. Niestety skutek kasaty Towarzystwa Jezusowego w roku 1773 większość manuskryptów muzycznych zaginęła. Ponadto np. dzieła z ośrodka braniewskiego zostały zrabowane w roku 1626. Zachowany w źródłach nutowych repertuar jest skromny i nieproporcjonalny w stosunku do niezwykle bogatej tradycji muzycznej tego środowiska zakonnego. Muzykalia proveniencji jezuickiej należą do niezwykle ciekawych staropolskich kolekcji muzycznych. Warto zatem przywrócić do życia muzycznego dzieła kompozytorów związanych z Towarzystwem Jezusowym, które aktywnie uczestniczyło w kulturze artystycznej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Edycja utworów Martinusa Kretzmera oraz Georgiusa Brauna, a także kolejnych, które ukażą się w serii *Fontes musicae in Polonia*, wzbogacą nasz dotychczasowy obraz muzyki uprawianej w Rzeczypospolitej w wiekach XVII i XVIII.

Katarzyna Korpany

Instytut Sztuki, Polska Akademia Nauk

³ W serii *Fontes musicae in Polonia* publikowane są także utwory kompozytorów działających na Śląsku. Związki kulturowe i administracyjne, które łączyły śląskie ośrodki katolickie z Rzeczpospolitą, były bowiem silne.